

Карпенко-Карий Іван Карпович (справжнє прізвище – Тобілевич) народився 29 вересня 1845 р. в с. Арсенівці, нині с. Веселівка Новомиргородського району Кіровоградської області. Український драматург, один із засновників «театру корифеїв», актор, режисер, громадський і театральний діяч.

У псевдонімі Карпенко-Карий поєдналися імена батька та улюбленого літературного персонажа драматурга – Гната Карого – героя п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля».

Народився в родині зубожілого дрібного

шляхтича Карпа Адамовича Тобілевича, управителя поміщицького маєтку. У цій простій, од природи обдарованій родині виховалася плеяда діячів української культури – три брати, відомі під псевдонімами Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський і Панас Саксаганський та їхня сестра Марія Садовська-Барілотті. Дитинство Івана минуло в сільському середовищі, звідки він виніс добру ознайомленість з життям, побутом, звичаями народу.

Навчався в Бобринецькому повітовому училищі. Після закінчення повної школи, з 1859 р. працював писарчуком станового пристава в містечку Мала Виска, на посадах канцеляриста в Єлисаветграді (нині Кропивницький) та Херсоні (міські поліцейські управління).

У 1870 році одружився з Надією Тарковською, тіткою єлисаветградського поета й журналіста Арсенія Тарковського. Як посаг отримав родинний хутір Тарковських. Надія Карлівна народила йому семеро дітей. У 1881 році дружина Надія померла, наступного року померла і дочка Галина.

У 1883 році в альманасі «Рада» Карпенко-Карий надрукував оповідання «Новобранець», підписане псевдонімом Гнат Карий. Вступив до театральної трупи М. Старицького. Одружився з Софією Дітковською, хористкою трупи М. Старицького.

У 1884 році Карпенка-Карого було заарештовано і заслано до Новочеркаська. Там він працював ковалем, пізніше відкрив палітурну майстерню. У засланні написав свою першу драму «Чабан» («Бурлака»), а також п'єси «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Наймичка», «Безталанна».

У 1886 – 1887 рр. опублікував п'єси «Бондарівна», «Розумний і дурень», «Наймичка», «Безталанна», «Мартин Боруля». У 1886 році у Херсоні вийшов перший «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого.

У 1887 році, отримавши дозвіл на звільнення, повернувся з дружиною Софією в Україну й оселився на хуторі, названому на честь першої дружини Надії (у Єлисаветградському повіті). Нині хутір є історико-культурним заповідником.

У 1888 році з І. Карпенка-Карого зняли гласний нагляд. Він вступив до трупи свого брата Миколи Садовського, пізніше – до трупи іншого брата Панаса Саксаганського. У 1890 році вступив до товариства українських артистів, написав комедію «Сто тисяч».

У 1899 році написав історичну трагедію «Сава Чалий», присвячену подіям гайдамаччини 18 століття. У 1900 – 1904 роках створив власну трупу, написав п'єси «Хазяїн», «Суєта», «Житейське море».

Постійна напружена праця, нервові переживання, шовіністичні переслідування позначаються на здоров'ї Карпенка-Карого. Кілька останніх років недуга все частіше давала про себе знати, аж поки у січні 1907 р. остаточно не підірвала його сили. Не допомогла й поїздка на лікування до Берліна: оперувати хворого було «пізно». Там він і помер 15 вересня 1907 р. Тіло небіжчика було перевезено в Україну й поховано за його заповітом на хуторі Надія.

Постать Тараса Шевченка посіла помітне місце в житті й творчості Карпенка-Карого. Особливо великий вплив мала полум'яна Шевченкова поезія: поетичне слово Шевченка він почув ще малою дитиною. Батько майбутнього драматурга Карпо Адамович Тобілевич сам любив вірші Шевченка, багато їх знав напам'ять і прищеплював таку ж любов до «Кобзаря» своїм дітям. Бувало в неділю або свято посадить синів біля себе і читає їм «Катерину», «Гайдамаки», «Наймичку»... Згадуючи ці часи, П. Саксаганський говорив, що «пісні, оповідання, вірші Шевченка – це все був той головний ґрунт, на якому росла і розвивалася наша цікавість до сцени, прищеплена нашою матір'ю ще з перших років нашого свідомого життя».

Ті читання лишили глибокий слід у душі й свідомості Івана Карповича.

«Кобзар» став його першою улюбленою книгою, першим університетом, щирим порадиником і надійним супутником життя.

Працюючи в Єлисаветграді й піклуючись про увічнення пам'яті народного поета, Іван Карпович 26 червня 1878 року у листі до редакції «Єлисаветградського вестника» пропонує організувати збір коштів серед населення на побудову школи імені Тараса Шевченка. Тоді ж він силами аматорів ставить на сцені «Назара Стодолю» і сам грає головну роль. Прізвище Гната з цієї драми – Карий – стало псевдонім драматурга і актора Івана Тобілевича. Дітей своїх – Назара і Галю – він

назвав теж іменами з драми Шевченка. А коли Іван Карпович, відбувши п'ятирічне заслання за участь у національно-визвольному русі, знову повернувся на сцену, він разом з товаришами щороку влаштовував вистави й концертні вечори на відзнаку Шевченківських роковин. В ті часи це мало виняткове політичне значення. «Порадившись, – пише він у листі до сина Назара 25 лютого 1897 року, – ми назначили на масляну п'ятницю спектакль по случаю 26-літньої годовщини з дня смерті поета Тараса Шевченка: «Назар Стодоля» і кантата М. Лисенка «Б'ють пороги». Та діячам театру корифеїв щоразу доводилося долати великі труднощі, виявляти громадянську мужність, аби подолати жандармські утиски, а то й просто тваринний жах обивателів за свою благонадійність. І свідчить про це вже цитований лист. Драматург розповідає в ньому про типовий інцидент, який стався в стосунках акторів з адміністрацією Єлисаветградських навчальних закладів. Перед початком святкування Шевченкових роковин, дирекція поставила вимогу зняти кантату, оскільки в місті поширилася чутка, що вистава призначена з метою влаштування політичної демонстрації проти уряду і головним центром її є кантата «Б'ють пороги» «Що його робити? – з гиркотою вигукує Іван Карпович. – Мусили викинути кантату, щоб дати дітям можливість бути на спектаклі. Так он то які директора – далеко більші жандарми, ніж самі жандарми. Скоро й самі собі не будуть вірити і один другого посадять в кутузку за неблагонадійність». А сорокову річницю з дня смерті геніального українського поета Карпенко-Карий з своїми товаришами відзначав у Москві в дружнім колі російських письменників і акторів та інших шанувальників таланту українського Поета. Про це І. Тобілевич повідомив сина в листі від 2 березня 1901 року. Про обставини цієї події захоплено розповідає в книзі «Мої стежки та зустрічі» Софія Тобілевич: «Цікаво, що всі присутні були росіяни, крім Івана Карповича. Цей факт дуже схвилював його – Виходить росіяни теж шанують українського генія».

Серед паперів Івана Карповича збереглася його телеграма Миколі Садовському, в якій він умовляв брата з'єднати свою трупу з трупою Панаса Саксаганського. Телеграма закінчується перефразованими словами Тараса Шевченка: «Заплакана мати усміхнеться, побачивши діток своїх славних на рідній сцені вкупі!».

Ці й багато аналогічних прикладів красномовно свідчать про те, що думки, образи, ідеї, окремі висловлювання Шевченка ввійшли у свідомість, в побут, у щоденне буття драматурга.

Не дивно, що й у п'єсах Карпенка-Карого український народний поет з його думками і багатющим образним світом живе серед героїв драматурга, як «Кобзар» живе серед народу.

В одній з перших п'єс І. Тобілевича (Карпенка-Карого) – «Хто винен?» – (пізніше перероблена на «Безталанну») в останній четвертій дії виходить сліпа

Софія і промовляє в монолозі: «...Милий відцурався від мене, а батько третій місяць не приходив і вісточки не прислав – може вмер?.. Хоч би Петро навідався! Одна осталася, одна, як билина на полі...» А далі наводиться поезія Шевченка «Ой одна я, одна», щоправда, з деякими відхилення від шевченківського тексту, що є свідченням того, що Іван Карпович не переписував вірш з «Кобзаря», а цитував по пам'яті.

І. Тобілевич ввів цілий вірш Шевченка в текст драматичного твору, органічно поєднавши його з думками й почуттями героїні, бо, очевидно, вважав, що саме цим віршем можна найкраще, найглибше виразити горе і муки скривдженої жінки, бо це ж про таких, як нещасна Софія, писав Тарас Шевченко. Крім цього драматург, показував, що Шевченкове слово – це одночасно і слово народу, воно завжди на устах у народу і звучить в тих устах цілком природно.

У першій редакції драми «Бондарівна», надрукованій у «Збірнику драматичних творів І. Карпенка-Карого» (1886 р.) один з персонажів – Тарас співає під акомпанемент бандури пісню з «Кобзаря» «Од села до села танці та музики» (дія друга, ява б). У пізніших редакціях на вимогу цензури драматург замінив її іншою – «Як же мені горілки не пити».

Прагнучи за допомогою сцени популяризувати ім'я Т. Шевченка, збудити інтерес до його творчості, І. Тобілевич у ряді своїх п'єс в уста своїх персонажів вкладає такі слова й думки про творчість Поета, які в той час через цензурні обмеження просто неможливо було висловити в газеті чи журналі. Так, наприклад, в одному з варіантів п'ятої дії п'єси «Понад Дніпром» головний її герой Мирон Серпокрил, думки й справи якого слід вважати декларацією життєвої позиції самого автора, привозить з міста в дарунок коханій дружині Шевченків «Кобзар». Між подружжям відбувається така розмова:

Мирон. На ж тобі гостинця (дає книгу).

Марія. «Кобзар»! (цілує Мирона).

Мирон. Весь розійшовся – насилу вишукав.

Марія. От спасибі, так спасибі! Мою хтось зачитав, а я його боже як люблю...

(Розкриває і читає). «Учіться, брати мої, Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь і свого не цурайтесь, бо хто матір забуває, того бог карає...» (Цілує те місце, де читає).

В архіві родини Тобілевичів зберігався зошит-автограф Карпенка-Карого з початком його незакінченої п'єси «Хлібороб». Один з персонажів цього твору – Іван – устами якого автор часто висловлює власні думки й погляди, говорить своєму приятелеві учителю Андрієві: «Добра зрозуміла книжка – велика річ. Нащо вже дід проти науки, а гарну книжку любе. «Кобзаря» хоч цілий день читай

йому, аж плаче. Я, брат, йому читав разів десять всього «Кобзаря» і кожний раз як дійде в «Гайдамаках» до того місця, де Гонта дітей порізав, а потім ховав, то так старий ридає, що не можна сказати! А от інші поезії навіть і великих поетів не може слухати. Покинь, каже, голова болить».

Так ставився до спадщини Шевченка народ, так оцінював її і визначний український драматург І. Тобілевич (Карпенко-Карий).

Серед багатющої спадщини Карпенка-Карого немає жодної п'єси, яка була б прямим наслідуванням «Назара Стодолі». Навіть п'єси з історичного минулого («Бондарівна», «Сава Чалий», «Гандзя» тощо) бодай віддалено не нагадують драми Шевченка ні сюжетними ситуаціями, ні образами, ні характером конфліктів. І все ж таки можна і слід говорити про великий, навіть вирішальний вплив основоположника нової української літератури на І. Тобілевича (Карпенка-Карого), бо Шевченко був для нього джерелом натхнення, зразком високої ідейності, прикладом служіння рідному народові. У Шевченка учився Карпенко-Карий окремі явища життя підіймати до рівня широкого художнього узагальнення, за конфліктами окремих людей бачити суспільну психологію й тенденції часу.

Те, чого не встиг зробити Шевченко, як могли за тих обставин продовжували українські письменники наступних десятиліть. І. Тобілевич був гідним продовжувачем шевченківських традицій в галузі драматургії.

Повертаючись із десятирічного заслання, Т. Шевченко 26 червня 1857 року писав у своєму щоденнику: «Мне кажется, что для нашего времени и для нашего полуграмотного сословия необходима сатира, только сатира умная, благородная. Такая, например, как «Жених» Федотова или «Свои люди – сочтемся» Островского и «Ревизор» Гоголя... Нужна ловкая, меткая, верная, а главное – не карикатурная, скорее драматический сарказм, нежели насмешка».

Естетичні принципи, сформульовані Шевченком, стали згодом принципами й І. Тобілевича (Карпенка-Карого). Майже через півстоліття, у 1897 році І. Тобілевич у записці до з'їзду сценічних діячів зазначав: «Нехай лише цензура не доводить своє вето до крайнощів, нехай вона слідкує лише за тим, щоб до п'єс не потрапляло нічого дійсно аморального... і ми побачимо на сцені комедії, які будуть слухатись з живим зацікавленням і дадуть добрі результати...» Аналогічну думку висловив драматург устами одного із своїх героїв: «Комедію нам дайте, – говорить Іван Барильченко у «Суєті» (1903), – комедію, що бичує сатирою страшною всіх і сміхом через сльози сміється над пороками і заставляє людей, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків».

Це був переклик митців, що хоч жили в різні історичні періоди та однаково щиро уболівали за долю рідного народу, його культури, його літератури. Те, про що говорив великий автор «Кобзаря», І. Карпенко-Карий сприйняв як програму

дій для драматурга й заходився створювати «сатиру розумну, благородну, а головне – не карикатурну». Таким є його комедії «Розумний і дурень», «Мартин Боруля», «Чумаки» і особливо «Сто тисяч», «Хазяїн», «Суєта». Ці кращі в українській літературі п'єси міг створити тільки драматург, який глибоко знав життя народу і засвоїв естетичні принципи Шевченка.

Безмірна любов і повага І. Тобілевича до Т. Шевченка, а відтак і власне творче кредо «без праці немає життя», коли «розумна праця, у котрої є мета забезпечить особисту свободу і незалежність», праця в ім'я рідної землі, українського народу, проросли і на ґрунті особистого знайомства із родичами й знайомими Поета. Так особисте знайомство І. Тобілевича з небожем Т. Шевченка – Йосипом Варфоломійовичем, відомим під літературним псевдонімом «І. Гріненко», який до 1874 року навчався у Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі переросло у щире дружбу і, навіть, побратимство. Йосип Шевченко був членом Єлисаветградського літературного гуртка І. Тобілевича, часто гостював у будинку на Знам'янській, у якому зараз міститься літературно-меморіальний музей І. Карпенко-Карого.

Дізнатися більше:

Твори автора

Карпенко-Карий І. Будущина в руках нового покоління: вибрані твори / І. Карпенко-Карий. – К.: Країна мрій, 2009. – 416 с.: іл.

Карпенко-Карий І. Вибрані п'єси / І. Карпенко-Карий. – К.: Дніпро, 1976. – 300 с.: іл. – (Шкільна б-ка).

Карпенко-Карий І. П'єси / І. Карпенко-Карий; передм. О. Колінченко. – К.: Школа, 2006. – 320 с. - (Б-ка шкільної класики).

Кращі комедії: українська класична література / уклад. С. Заготова. – Донецьк: БАО, 2009. – 352 с.: іл.

Українська драматургія: кращі класичні твори. – Донецьк: БАО, 2008. – 480 с.: іл.

Шевченківська енциклопедія: в 6 т.. Т. 3. І - Л / Голова редкол. М.Г. Жулинський. – К.: Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАНУ, 2013. – 888 с.: іл.

Твори про автора

Книги

Погребенник В. Ф. Корифей: літературний портрет Івана Карпенка-Карого / В. Ф. Погребенник. – К.: Веселка, 2008. – 31 с. – (Урок літератури).

Попельницька О. О. Сто великих діячів культури України / О. О. Попельницька, М. В. Оксенич. – К.: Арій, 2010. – 464 с.: іл., портр. – (100 великих).

Публікації

Єлісеєва Ольга. Іван Карпенко-Карий. Короткі відомості про життя і творчість видатного українського драматурга 19 ст. Про "Театр корифеїв". Трагікомедія "Сто тисяч" – класичний взірець українського "Театру корифеїв": українська література, для класів з поглибленим вивченням / О. Єлісеєва // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 9. – С. 45-48.

Зінченко Жанна. Іван Карпенко-Карий. Життєвий і творчий шлях / Ж. Зінченко // Бібліотечка "Дивослова". – 2017. – № 3. – С. 11-14: портр.

Коваленко, Ліна. І.Карпенко-Карий. Трагікомедія "Сто тисяч": 8-й клас / Л. Коваленко // Українська мова та література. – 2013. – № 13. – С. 8-10. -

Лупиніс Мирослава. Іван Карпенко-Карий. Трагікомедія "Сто тисяч" / М. Лупиніс // Українська мова та література. – 2015. - № 2. – С. 23-24.

Матейчук С. Г. І. К.Карпенко-Карий. "Сто тисяч" / С.Г. Матейчук // Все для вчителя. – 2012. – № 17-18. – С. 77.

Новиков Анатолій. І.Карпенко-Карий в контексті літературно-мистецького життя другої половини 19-початку 20ст. / Анатолій Новиков // Всесвітня література та культура. – 2010. – № 3. – С. 2-8.

Пархоменко О. В. "Велике прагнення", позбавлене будь-якого сенсу [Текст] : Мольєр "Міщанин-шляхтич": І. Карпенко-Карий "Мартин Боруля": 10 клас / О. В. Пархоменко // Зарубіжна література в школі. – 2016. – № 9–10. – С. 9-12: схеми.

Пилипчук Ростислав. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) – виданий і невиданий / Ростислав Пилипчук // Культура і життя. – 2005. – 2 листопада. – С. 5.

Розвозчик М. Іван Карпенко-Карий (Цикл уроків з української літератури у 10 кл.) [Текст] / М. Розвозчик // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 3. – С. 44-48.

Чернявська, Лілія. Іван Карпенко-Карий. Життєвий та творчий шлях письменника. Багатогранність діяльності. Жанрова різноманітність творів: українська література, 8 клас / Л. Чернявська // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 9. – С. 35-40.